

№ 110 (7183) © 1991 сэл, Балаган ыйын 12 күнэ. Чэппизэр © Сылавата 8 харчы

КЫАЛЛЫБАТАХ БОППУРУОСТАРЫ ТУЛА

С. АЛЕКСЕЕВ

Тың хаһаңыстыбатын управлемета.

Саха ССР-га уопсай үөрэх государственнай заведениеларын туһунан БАЛАҤЫАНҤА

I. УОПСАЙ БАЛАҤЫАНҤА

1. Саха ССР орто үөрэх государственнай заведениелара (салгым судургуттан үөрэх заведениелара диэнит) тохтоло суох үөрэхтээһин систематын сүрүк сүбүүбүнэн буолаллар уонна Саха ССР территориятыгар олоһор бары оҕолор уопсай үөрэх кэмнэргэ ылаалларыгар, хас биирдилэрэ общественнай наадыйыга сеп түбөһүннэрин бэйэтэ табыгастааһынан, интэриэһингэр итээнэ дьоруугар сеп түбөһүннэри талан ылабыт идэтингэр үөрэх салгырыгар тэг кыады үөснөтөллөр.

Государстванайы кытары сартэ государственнай суох үөрэх заведениелара тэриллэхтэрин сеп. Олор үлэлэрин бэрээдэгин уонна усулуобуйатын Саха ССР Министрдарын Советта олохтуур.

2. Үөрэх заведениелара иһин аймак бүтүүнүн принциптарын салайтарар бары өртүн сайдыылаах, духовнай, интеллектуальнай, сир-майгы өртүнэн бигэ итэҕэллээх личносты үөрэтэн уонна итин таһаараллар. Үөрэх уонна итин олохтоох социальнай-экономическай усулуобуйаны, национальнай үгэстэри итээнэ региональнай уратыларын учуоттаан ытыллар.

Үөрэх заведениелара үөрэтин процессин ытыгыга тутулууга суохтар.

Үөрэх заведениеларын кылаабынай соруктара—личносты бары өртүнөн сайынарыгыга табыгастаах усулуобуйалары үөскөтөн, ол иһингэр үөрэнэччилэр тус бэйэлэр үөрэнэргэ уонна эбни үөрөнү мларга наадыйыларын толоруу суолунан эмнэ.

Үөрэх заведениеларын үлэлэргэ гуманизация итээнэ гуманитаризация, көнүл буолуу итээнэ эмпатия, демократизация, үөрэтин тийиһиэ буолуутун, аллах укладтанытын, альтернативностын, аһаас уонна тохтоло суох буолуутун, наукаһын итээнэ сайынарар характердаах буолуутун принциптаригар олобуран тутулар.

3. Үөрэх заведениелара гражданныр национальнай-культурнай наадыйыларын толоруууларыгар, атын национальностарга ытыктабыллаах сыһыаннаһын итээнэ, эдэр

дьоннорго гражданный позицияны үөснөтөн, киниэн да тутулууга суох олоһорго, үлэлэргэ уонна айарга бэлэмнэниилэригэр көмөлөһөр аналлаахтар.

4. Государство үөрэх заведениеларыгар үлэлэригэр социальнай-экономическай, правовой төрүттэри уонна сайдыыны мэкэтиир, үөрэтин научнай-техническай уонна социальнай прогрессын сабэстээн уларыта турар стандартын быһаарар.

5. Үөрэх заведениелара личносты үөрэтиригэ конституционнай быраабын олоххо киллэрин, үөрэтин процессин тэриһиэ талан ылабыт формалара оҕолор саастарынан психологиялогическай уратыларыгар, оҕо доруобуйатын харыстааһын көрдөбүллэригэр сеп түбөһүннэрин, үөрэнэччилэр үөрэхтээһин булгуччулаах модьуйууларыгар сеп түбөһөр үөрэтиилэр матырыйаллары хаачыстыбалаахтык оҕууларын иһин норуот үөрэтирин органнарын, төрөппүттэр общественностарын иһилэригэр эппэтиннэни сүтөллөр.

6. Үөрэх заведениелара үөрэнэччилэр уонна иһилэр төрөппүттэрин (төрөппүттэри солбуулар дьон) көрдөбүллэригэр сеп түбөһүннэрин, баар кыахтарга олобуран ханнык тыһынан үөрэтэллэрин тус бэйэлэргэ быһаараллар.

7. Уопсай орто үөрэх кыах иһинэн буоларын хааччылар итээнэ үөрэнэччилэр интэриэстэрин уонна дьоруударын сайынарыгыга мунутуур табыгастаах усулуобуйаны үөскөтөр иһингэр үөрэх заведениеларын араас көрүнгэрэ (типтэргэ) тэриллэхтэрин сеп.

Үөрэх заведениетын көрүгүн народнай депутаттар олохтоох Советтары собулэһиниһин итээнэ үөрэнэччилэр уонна төрөппүттэр (төрөппүттэри солбуулар дьон) наадыйыларын учуоттаан үөрэх заведениеларын советтара талаллар.

Орто үөрэх заведениеларын, национальнай уонна ситэтэ суох орто оскуолалартан уратылары, аһымын, уларытан тэрийиһин уонна сабыыны народнай депутаттар оройуоннардаагы уонна куораттардаагы Советтары туруорууларынан Саха ССР Министрдарын Советта быһаарар.

I. Үөрэх заведениетын структурата уонна үөрэх заведениеларын үлэлэрин төрүтэ

8. Уопсай үөрэхтээһин үөрэнэччилэр сайдыыларын сүрүн сүбүүхтэригэр сеп түбөһөр үс сүбүүхтээх:

I сүбүүх—начальнай үөрэхтээһин (үөрэни болдього—3 уонна 4 сыл);

II сүбүүх—сүрүн (төрүт буолар) үөрэхтээһин (үөрэни болдього—5 сыл);

III сүбүүх—орто үөрэхтээһин (үөрэни болдього—2 уонна 3 сыл).

9. Начальнай үөрэхтээһин (I сүбүүх) аһар, суруйар, суотуур, үөрэнэргэ сатаан үлэтиир сүрүн сатабыллары уонна дьоруудары, теоретическай толкуйдааһын элементэри, үөрэнэргэ бэйэ үлэтин көнүрөөлүн са-табылларын, культурнайдык саргыһын уонна тутта-ханта сымдыыны, тус бэйэ тигиһи-

тын итээнэ чэбди олох сирин иһэрини хааччылар тускуллаах.

Үөрэнэччилэр интэриэстэрин учуоттаан уонна иһилэр тардыстыларын итээнэ дьоруударын сайынарыгыга туһугар факультативнай курстар киллэриллэллэр (художественнай-эстетическай, музыкальнай, үлэ, спортивнай уонна агыттар).

10. Сүрүн (төрүт буолар) үөрэхтээһин (II сүбүүх) үөрэнэччи личностын, кини социальнай өртүнэн бэйэтин быһаарынарга тардыстытын, интэриэстэрин уонна дьоруударын үөскөтөргө уонна аһар туруорарга усулуобуйаны хааччылар. Кини орто үөрэх араас көрүнгэрин ытыгыга итээнэ общественнай олоххо толору кыаһынан кытыгыга наада буолар уопсай үө-

рэхтэни акылаатын ууар.

РСФСР Үөрэх министри-таатынан, Саха ССР Норуотун үөрэтирин министри-таатынан быһаарыллар булгуччулаах предметтары таһынан үөрэнэччилэр дьоруударын ордук толору сайынарыгыга туһайыллан үөрэх сана предметтэргэ, факультативнай курстар уонна оскуола таһынан дьарытаным араас көрүнгэрэ таллалан киллэриллэхтэрин сеп.

Үөрэнэччилэри уонна төрөппүттэри (төрөппүттэри солбуулар дьон) кытары сөһнөһүннэ-рэн араас таһынаах програм-маларынан үөрэтин тэриллэн сеп.

11. Сүрүн (төрүт буолар) үөрэхтээһин булгуччулаах уонна үөрэнэччилэргэ III сүбүүх орто үөрэх заведениеларыгар, профессиональнай уонна араас типтээх аналлаах орто үөрэх заведениеларыгар, ону тэгэ уопсай үөрэхтээһин иһэһингэ заведениеларыгар үөрэхтэрин салгыыларыгар быраабы биирэр.

12. Орто үөрэхтээһин (III сүбүүх) үөрэтин дифференциациялаһыгыга олобуран үөрэнэччилэри уопсай орто үөрэхтээһин түмүктээһини хааччылар. Булгуччулаах предметтэргэ эбни, үөрэнэччилэр бэйэлэрин талымыларынан, личносты интэриэстэрин, дьоруударын уонна кыахтарын олоххо туһа-нарыгар туһайыллыбыт үөрэтин тэрийэр предметтэр киллэриллэллэр.

Үөрэх заведениетын советын быһаарыгынан септөөх усулуобуйалар баар буоллахтарына уонна үөрэнэччилэр наадыйыларыгар олобуран араас профиллаах уонна хайысхалаах үөрэтин аһыллыан сеп.

13. Үөрэнэччилэр уонна иһилэр төрөппүттэргэ (төрөппүттэри солбуулар дьон) үөрэтин профилын, форматын талар, булгуччулаах уонна эбни үөрэтин тэтимин, ойдоһун болдьо-бун быһаарар, ону тэгэ биир-дин оҕон үөрэтин программатын талар бырааптаахтар.

Үөрэнэччилэргэ педсовет быһаарыгынан биирдин бэйэлэригэр аһаммыт программа уонна үөрэх былаана киллэриллэн сеп. Ону тэгэ үөрэнэччилэр бэйэлэрин бадаларынан бары эбэтэр биирдинлээн предметтэргэ эһиэригэр туһаахтарын сеп.

14. Орто үөрэх вариативно-һын иһин тутулар маньык компонентар дьорууһуннэргэ хааччылар.

РСФСР Норуотун үөрэтирин министрствотынан быһаарыллар төрүт буолар уопсай үөрэхтээһин:

норуот үөрэтирин олохтоох органнарын кытары сөһнөһүннэрин Саха ССР Норуотун үөрэтирин министрствота быһаарар региональнай-национальнай үөрэхтээһин;

үөрэнэччилэри уонна төрөппүттэри (төрөппүттэри солбуулар дьон) кытары сөһнөһүннэ-рэн үөрэх заведениетын советта быһаарыт компоненттара.

Тыа сирин оскуолатын үөрэхтээһинин ис хоһоонугар тыа

сирин үлэтин уонна олоһун сирин уратылары учуоттаныах-таахтар.

15. Үөрэх программатын булгуччулаах көрдөбүллэрин государственнай таһымын итин иһинэн үөрэх программатын ситиһэп үөрэнэччилэргэ көмөлөһөргө үөрэх заведениетын педсоветта компенсациялыр үөрэтин, педагогическай өйбүл араас көрүнгэрин тэрийэн сеп, оттон народнай депутаттар оройуоннардаагы, куораттардаагы Советтарын истэриһэһи норуот үөрэтирин оройуоннардаагы уонна куораттардаагы советтара сайдыыларыгар итэһэстээх оҕолору үөрэтин уонна итин формаларын уонна усулуобуйаларын быһаараллар.

Оҕолор доруобуйалара сана-торий типтээх учреждениеларга чөлүтөр түһэриллэр.

16. Үөрэнэччилэри медицинскэй хааччыгы штаттаах эбэтэр үөрэх заведениетыгар аһаан сыһаарыллыбыт медицинскэй үлэһиттэринэн олоххо киллэриллэр, кинилэр администратцияны кытары бииргэ оҕолор доруобуйаларын уонна физическай сайдыыларын эһиһэр сэрэтэр дьаһаллары ытыгы, санитарнай-гигиеническай нормалары тутууу, үөрэнэччилэр режимиһин уонна аһыллыктарын хаачыстыбатын иһин эппэтиннэни сүтөллөр.

17. Үөрэхтээһин II уонна III сүбүүхтэригэр үөрэни экзаменнарынан түмүктэнэр. Уопсай орто үөрэх ылаахтары бадалаах үөрэнэччилэр үөрэхтээһин III сүбүүгэр киирэллэр.

Үөрэх заведениетын II уонна III сүбүүхтэриттэн үөрэнэччилэри выпускаһын бэрээдэгин РСФСР Үөрэх министрствота быһаарар.

18. Үөрэнэччилэр выпускной экзаменнан ылдыалларынан Медкомиссия түмүктээһингэр олобуран босхолонохтарын сеп. Экзаменнантан босхолоһорго быраабы биирер марылар испиһэхтэрин РСФСР Үөрэх министрствота РСФСР Дору-буяа харыстабылыгар министрствотын кытары холбоһон олохтуур.

19. II сүбүүх кээмэйинэн үөрэни түмүктээбит үөрэнэччилэргэ сүрүн (төрүт буолар) үөрэхтээһини ылыы туһунан свидетелство, оттон уһулуччу ситиһиллэхтэргэ туйгун смена-лаах свидетелство туттарылаллар.

III сүбүүх кээмэйинэн үөрэни ылыытарга орто үөрэх туһунан аттестат туттарылар. Уһулуччу ситиһиллэммит выпускник кыһыл көмүс эбэтэр үрүк көмүс медалынан наараадаланар. Биирдинлээн предметтэргэ уһулуччу ситиһиллэммит үөрэнэччилэр РСФСР Үөрэх министрствотын грамотатынан наараадаланаллар.

Сүрүн (төрүт буолар) үөрэни ылыы туһунан свидетелствонун, орто үөрэни бүтэрин туһунан аттестаты, кыһыл көмүс уонна үрүк көмүс медаллары туттарыы бэрээдэгин РСФСР Үөрэх министрствота олохтуур.

III. Үөрэх-итин процеһын тэрийи

20. Үөрэх-итин процеһын тэриһиһи учуотал (итэһиһи) педагогическай өртүнэн олохтоон талан ылабыт үөрэнэччилэр государственнай көрдөбүл таһынарыгар сеп түбөһөр үөрэни ылааһын хааччылар үөрэтэр уонна итэр средство-

ларынан, формаларынан, ныйма-ларынан тутулар.

Кылаас-урук үгэс буолбут систематын таһынан учуотал бадарыгынан, үөрэнэччилэр төрөппүттэр (төрөппүттэри солбуулар дьон) собулэһиниһинэн үөрэтин тэрийи атын фор-

малара (үөрэтин интенсивнай средьабалара, программалар, матырыйаллары кылгатылаах болдьоххо үөрэтин, хас да учуотал холбоһуктаах зантйелары кытыылар) туһайыллыахтарын сеп. Үөрэнэччилэр олохтоомут государственнай программа таһымынан сайдыыларын ордук кылгас кэмгэ үөрэтэ ситиһи оройуоннардаагы, куораттардаагы методическай, сулуусалар бигэрэппитэрин көһиһитэн учуотал үлэтин төлөбүрүн намыталлар.

21. Маннайгы, ону тэгэ онтон салгыы кылаастар аһаарынан норуот үөрэтирин оройуоннардаагы, куораттардаагы органнарын кытары сөһнөһүннэ-рэн үөрэх заведениетын советта быһаарар.

Омук тылыгар уонна үлэргэ (V—XI кылаастар), физическай культурага (X—XI кылаастар), информатика төрүттэригэр уонна аһар-суоттуур техникага, физикага, химияга (практическай дьарыктар кэмнэригэр), нуучча тылыгар уонна литература тыгыгар национальнай (нууччаттан ураты) оскуолалар V—XI кылаастарыгар куораттардаагы үөрэх заведениеларыгар 25. тыа сирдэринээбилэргэ 20 оҕолоох буоллахтарына кылааһы иһин бөлөххө араарыы көнүллэнэр.

Народнай депутаттар олохтоох Советтара эбни үбү биирер буоллахтарына, ону тэгэ бюджет таһынан үбү туһаныы суоттар нуорматтан аһыйах үөрэнэччилээх кылааһы аһаахха сеп.

22. Маннайгы кылааска үөрэххэ бэлэмнэниилэргэ сиппит (медико-педкомиссия уонна норуот үөрэтирин органнарын түмүктээһиннэринэн) 6 уонна 7 саастаах оҕолор ытылаллар. Онуоха комиссия састаабыгар доруобуйа харыстабылын туһааннаах специалистар тэри-лаллар. Оҕолору, быраабыла курдук, үөрэх дьыла сабаланын иһинэ учуоттанар уонна үөрэх заведениетын иһиһэһи биирлэһиһин бигэрэтиллэр.

Хас биирдин оҕо үөрэх дьылын устатыгар (хаһыс санын үөрэнэригэр тутулууга суох) ханнык бадалар үөрэх заведениетыгар киириэн уонна көһүн сеп.

Саха ССР территориятыгар олоһор тас дойдулар гражданныра уонна гражданныста суох дьон үөрэх заведениеларыгар уопсай төрүккэ олобуран ыла-лаллар.

23. Үөрэх дьыла, быраабыла курдук, балаан ыйын 1 күнүт-тэн садаланар. Үөрэх заведениета норуот үөрэтирин оройуоннаагы, куораттаагы органнары кытары собулэһиннэрин олохтоох усулуобуйаттан көрөн үөрэх дьыла садаланар болдьо-бун тус бэйэтэ быһаарыан сеп.

Үөрэх дьылын уһуна 34 нэдиэлэттэн, маннайгы кылаас-тарга 30 нэдиэлэттэн ылааһа суох буолуохтаах.

24. Каникуллар уһунара үө-рэх дьылын устатыгар 30 ка-лендарнай күнтэн, оттон сайын 8 нэдиэлэттэн итэҕэһи суоһунан олохтоһор. Үөрэх заведениетын советта норуот үөрэтирин оройуоннаагы, куораттаагы советын собулэһиниһинэн күһүгү, ыйыныгы уонна сааскы кани-куллар садаланыларын бол-дьоһун уонна уһунарын быһаа-рар.

Маннайгы кылаастар үө-рэнэччилэригэр үөрэх нэдиэлэ-тин уонна хас биирдин пред-меккэ үөрэх зантйеларын уһу-нара үөрэх былаанынан көрүл- (Салгыытын 3-с стр. көр).

үөрэтин уонна патын басты
формаларын уонна ыымалары
туһаныылыгыгар, педагогиче-
скэй экспериментари олоххо ки-
лэринлэригэр усулуобуйаны
түһүр; бэйэтин үлэтин иһин нору-
түрөдүрүмтүн туһаанаах орта-
нарын иһинлэригэр эппиэтэни-
иһи сыра.

28. II сүлүүх булгучулаах көрдөбүл таһымынан үөрөх программанын ситислэтөх үөрөнөччилэри үөрөх заведенигын советин быһаарытынан компенсациялыр үөрөтүн кыл-лааһыт. Булу

32. Үөрэх завсенийн Усгабын утумнаахын кәһин тү-

бюджетнай үбүлээһини оро-
кусталаарынан отчуотун көрөр, ба-
на фондатын үөскөтөр, үөрэх за-
ведениннетын бюджетнай уонна
бюджет тас өртүнээди үбүн ту-
һунан хабардарларын билиһэнэр.

үөрүх заведениетын советын кытары сөңһөнүнэран, аттестация түмүктэрин учуоттаан айымныылаахтык үлэлиир учууталлар хамнастарыгар мадбавка

сүвнийг тэртлэлдээ үерхэх за-
всденвэлдээ бэйлээрн ус
тангштарг уонна бадаһаан
нмаларг олодурн, туттулла-
смадгэр сокуомтарг сол түб-
һинээрн үлэмшлэр.

(Бүтүүгүн 4-с стр. нар).

Чурапчинская районная типография Госкомиздата Якутской-Саха ССР, г. Чурапча, ул. Карла Маркса 26